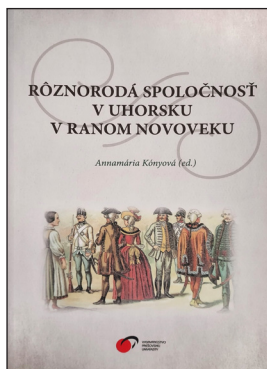

Rôznorodá spoločnosť v Uhorsku v ranom novoveku. Ed. Annamária Kónyová. Prešov : Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, 2023. 252 s. ISBN 978-80-555-3171-7.

Dňa 23. novembra 2022 sa na pôde Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity (FF PU) v Prešove konala pod záštitou Inštitútu histórie (IH) vedecká konferencia „Rôznorodá spoločnosť“ – stavy a spoločenské skupiny, sociálne role, sociálne statusy v ranom novoveku. Sumárom odprezentovaných príspevkov je zborník *Rôznorodá spoločnosť v Uhorsku v ranom novoveku*. Editorkou publikácie je riaditeľka IH FF PU v Prešove Annamária Kónyová, recenzentmi Blanka Szeghyová z Historického ústavu SAV a Imrich Nagy z FF Univerzity Mateja Bela.

Dynamický vývoj európskej spoločnosti v ranom novoveku spôsobil jej transformáciu. V dôsledku hospodárskych, spoločenských, kultúrnych a konfesijných zmien niektoré spoločenské statusy alebo roly zanikajú, menia sa alebo sa formujú nové. Zborník poukazuje na zmeny v spoločenských skupinách aj prostredníctvom konkrétnej osobnosti, cez jej typického predstaviteľa. „Istým zmenšeným odrazom európskeho vývinu bolo územie Uhorska, na ktoré poukazuje štrnásť štúdií“ (s. 6). Príspevky sú rozdelené do piatich sekcií: Vojenský element v spoločnosti, Vzdelanci v ranom novoveku, Ženský element, Elita a ľudia na okraji spoločnosti a Cirkevní predstavitelia rôznych konfesií.

Peter Kónya sa vo svojej štúdii *Habsburský a stavovský generál v Uhorsku v 17. storočí* zameril na typických predstaviteľov tohto stavu: generála Antonia Caraffu a Juraja Ottlyka. S generálom Caraffom sa spája Prešovský krvavý súd z roku 1687, keďže určoval jeho smer, ovplyvňoval priebeh vypočúvaní a popráv, ktoré sa vyznačovali neobvyklou krutosťou. Štúdia sa však zameriava aj na jeho inú stránku. Ako uvádza autor: „Pritom sa akosi vytráca aj ďalší rozmer tejto minimálne kontroverznej osobnosti, a to úspešného vysokého dôstojníka.“ (s. 9). Čo sa týka postavy Juraja Ottlyka, P. Kónya sa zameril najmä na jeho angažovanosť v protihabsburských povstaniach, kariéru a úlohu vo vojsku. Ottlyk ako jedna z najvýznamnejších osobností posledných povstaní, najmä odboja Františka II. Rákociho, patril k politickej elite povstaleckého Uhorska.

Štúdia *Vojaci a armáda podľa reglementov Jej veličenstva Márie Terézie – Sprostého wogaka povinnosť a wogánske artykule* od Vladimíra Segeša sa zaoberá vládou Márie Terézie a jej vzťahom k armáde, ktorý umožnil udržať si panovnícke žezlo na začiatku jej vlády vo vojne o habsburské dedičstvo. „Výrazom vďaka, ale aj objektívnej potreby, sa stalo predovšetkým zlepšovanie sociálnych a materiálnych podmienok habsburskej armády.“ (s. 35). Zmeny v armáde sa prejavili v množstve vydaných nariadení a vyhlášok, z ktorých sú najpodrobnejšie dva súčasné vojenské predpisy a predpisy z roku 1760 v slovenčine, uložené v Maďarskej národnej Széchényiho knižnici v Budapešti. Poskytujú autentický pohľad na armádu a radových vojakov v druhej polovici 18. storočia a sú významným prameňom dokumentujúcim slovenskú vojenskú minulosť a vývin slovenskej vojenskej terminológie a jazyka.

Vzdelancami v ranom novoveku sa zaoberal Eduard Lukáč, ktorý sa zameril na postavenie a pôsobenie učiteľov v danom období. V texte upozornil na zvýšený

význam školstva v ranom novoveku, podporu školstva cirkevnými a svetskými autoritami, nábor rektorov a podporu školských inštitúcií, sociálne postavenie a ohodnotenie učiteľov a fluktuáciu a odchod učiteľov zo škôl.

Zaujímavou osobnosťou v oblasti vedy bol nesporne Ignác Born – rakúsky osvietenec, slobodomurár, geológ, mineralóg a montanista, na ktorého sa zameriava text Martina Javora. Zo všetkých jeho úspechov spomenieme napríklad významný výskum z roku 1773, na základe ktorého boli predstavené nové poznatky v klasifikácii minerálov a objavil nový typ amalgamácie, ktorý sa neskôr stal známym ako Borno-va nepriama amalgamácia. „Ignác Born predstavuje typ osvietenského univerzálneho vedca, ktorý vidí cieľ osvietenstva v modernizácii spoločnosti cez rozvoj vedy a techniky.“ (s. 93).

Štúdia *Intelektuálna elita na konci 16. storočia na príklade Prešova (sonda do problematiky výskumu elit v mestskom prostredí)* Marcely Domenovej poskytuje pohľad na mužov, ktorí zohrávali významné úlohy v rámci mesta, najmä v oblasti vzdelávania a náboženského života, „možno rozlišovať elity politické, ekonomické i intelektuálne“ (s. 95). Medzi týchto jednotlivcov patria rektori a ďalší pedagógovia pôsobiaci v miestnej škole, ako aj duchovní, ktorí zastávali úlohy farárov a kazateľov v evanjelickom a. v. duchovenstve. Štúdia sa zaoberá ich platovými podmienkami, vzdelaním, kariérou a sieťami kontaktov, pričom poukazuje na potrebu ďalšieho výskumu v týchto oblastiach. Okrem toho sa venuje aj ich literárnej činnosti a homiletickej produkcii, ktorá bola publikovaná.

Ženskému elementu v ranonovovekej spoločnosti sa venovali dve autorky: Annamária Kónyová a Miloslava Bodnárová. V úvode štúdie *Tri podoby ranonovovekej aristokratky v Uhorku* sa A. Kónyová všeobecne zamerala na raný novovek a jeho spoločenské zmeny a nové roly žien v spoločnosti v dôsledku vojenských konfliktov. Konkrétne predstavila tri významné šľachtické ženy, a to Zuzanu Lorántffyovú, Žofiu Báthoryovú a Helenu Zrínsku. Upriamila svoju pozornosť na spoločné črty ich životov a činnosti, aj keď išlo o charakterovo a osobnostne o tri úplne odlišné osobnosti. „Miesto hodnotenia môžu byť ich životné príbehy inšpiráciou ako žiť alebo konať v rôznych životných situáciách.“ (s. 143).

Postaveniu meštianky v sociálno-ekonomickej štruktúre miest Pentapolitany v 16. storočí sa venovala M. Bodnárová. V 16. storočí mala buržoázia v mestách Pentapolitany významné postavenie v sociálno-ekonomickej štruktúre. Ženy, ako súčasť meštianskej spoločnosti, mali v tomto období významný ekonomický vplyv. Mnohé z nich boli ekonomicky aktívne a mali vlastný príjem, čím prispievali k celkovému hospodárskemu rozvoju. Ich demografická, ekonomická a sociálna situácia je dokumentovaná v daňových knihách, daňových registroch, zoznamoch obyvateľov a majetkových záznamoch. Aj keď mnohé ženy disponovali značným bohatstvom, nemali politické práva a nemohli sa angažovať v miestnej správe. „Vyhliadky žien na spoločenský postup boli obmedzené, lebo nemali možnosť zvoliť si zamestnanie, zvyšovať klasifikáciu a priamo sa podieľať na správe mesta.“ (s. 150). Život v mestách sa menil len veľmi pozvoľna.

Stanislava Rovňáková v sekcii *Elita a ľudia na okraji spoločnosti* rozoberá významný šľachtický rod Petheö a jeho významných predstaviteľov. V minulosti pôsobili najmä v regióne Zemplína, avšak patria medzi menej známe uhorské šľachtické rody. Sobášnou politikou sa Petheöovci spriaznili s viacerými poprednými šľachtickými rodmi, ako sú rody Sztáray, Forgách, Perényi a Csáky. Ich význam

v histórii mesta Stropkov a okolitých obcí je značný, pretože viacerí predstavitelia rodu výrazne ovplyvnili život miestnych obyvateľov. V roku 1746 zomrel posledný člen rodu, a tak sa stropkovské panstvo a hrad rozdelili medzi šesť dedičských línií.

Ivan Mrva sa zaoberal zaujímavou témou, a to *Spoločenstvá za hranou zákona. Zbojníci, lupiči a zlodeji*. Zbojníctvo na Slovensku bolo od 11. storočia do konca 18. storočia. Autor opisuje vývoj a charakteristiky zbojníctva v rôznych historických obdobiach, zdôrazňuje faktory, ktoré ho ovplyvňovali, ako napríklad politické krízy, majetkové rozdiely a oslabenie centrálnej moci. Zbojníci boli organizovaní v skupinách, mali svoje etické princípy a často operovali v horských oblastiach. Tiež spomína postavu Juraja Jánošíka a iných zbojníkov, ktorí sa stali hrdinami chudobných vrstiev spoločnosti. „Klasický typ zbojníka predstavuje niekedy kladného hrdinu, lebo berie tým, čo niečo majú, teda bohatším, peniaze, cennosti, prípadne tovar, a tak svojou protizákonnou činnosťou čiastočne vyrovnáva sociálne rozdiely v spoločnosti.“ (s. 167 – 168). Zároveň však zdôrazňuje, že lúpež bola vždy považovaná za trestný čin a aj v súčasnosti je tak vnímaná.

Palatín Juraj Thurzo a jeho podpora protestantov v Uhorsku je názov príspevku Klaudie Sokolovej. V úvode sa zamerala na rod Thurzovcov v ranonovovekom Uhorsku, ďalej podporu protestantov Jurajom Thurzom v boji za ich práva, vytýčila konkrétne príklady podpory, na základe ktorých získal prestíž aj v zahraničí. Z jeho pôsobenia je zrejmé, že „určil jednoznačný smer luteránskej viere a zaslúžil sa o jej nasledujúci vývoj na našom území, a to aj napriek vtedajším pomerom v Uhorsku, nepriateľským voči iným ako katolíckym prejavom“ (s. 195).

Z cirkevných predstaviteľov predstavil Peter Šturák *Osobnosť biskupa Michala Manuela Olšavského (1700 – 1767) a jeho prínos pre rozvoj Mukačevskej eparchie*. V úvode o. i. upozornil na jeho organizačné schopnosti a vzdelanie, význam pre eparchiu, ďalej sa zamerala na osamostatnenie Mukačevskej eparchie, s čím súviselo aj biskupovo úsilie a aktivita v jej prospech. Dôležitým bolo taktiež vykonávanie kanonických vizitácií, zmierovacia misia v Sedmohradsku a Szatmári. Získal aj titul kráľovského radcu, podarilo sa mu presadiť dekrét Márie Terézie, aktívny bol aj v oblasti školstva.

Na *Obraz jezuitu v ranonovovekej spoločnosti* sa pozrela Monika Bizoňová. Štúdia analyzuje postavenie jezuitu v ranom novoveku, začínajúc založením a schválením Spoločnosti Ježišovej v roku 1540 a prechádzajúc cez jej základné články. Okrem tradičných sľubov jezuiti skladali aj špecifický sľub poslušnosti pápežovi, čím sa odlišovali od iných reholí. Ďalej sa štúdia venuje rádovej konštitúcii jezuitov a tomu, ako sa každý jezuita riadil podľa nej. Zameriava sa aj na postavenie študenta v ich vzdelávacom systéme a organizačnú štruktúru Spoločnosti Ježišovej, spolu s ďalšími aktivitami a vnútornými funkciami jezuitov.

Život evanjelických farárov počas rekatolizácie rozobrala v štúdiu Lucia Šteflová. Opísala zhoršujúcu sa situáciu, nátlak na evanjelických farárov, úsilie niektorých o zachovanie svojich povinností, následky rekatolizačného obdobia. Opísala taktiež odmietanie bohoslužobných úkonov a obmedzenia, zaujímavý je prípad zmiešaných manželstiev u farárov, ale aj následky pre každodenný život. „Evanjelickí farári sa v období rekatolizácie nachádzali v zložitej situácii, ktorá súvisela s nerovnováhou medzi predstaviteľmi a príslušníkmi jednotlivých konfesii v Uhorsku. Ich neľahká pozícia súvisela predovšetkým so zápasom o náboženskú slobodu, prenasledovaním, odoberaním kostolov či obmedzovaním zo strany katolíckeho duchovenstva.“ (s. 237).

Uniatské duchovenstvo v 17. a 18. storočí analyzoval Vavrinec Žeňuch. „Klérus prešiel v období novoveku výrazným posunom. V 2. polovici 18. storočia mali uniati už náležité vzdelanie a latinská cirkev utvorila rámec, ktorý uniati dodržiavali.“ (s. 250). Zaoberá sa zmenami, ktoré ovplyvnili život gréckych ortodoxných presbyterov v období 17. a 18. storočia. Zhrnul diskusiu o normách, zákazoch a prijatých obežníkoch, ktoré sa dotkli ich života. Okrem toho spomína pramene, pochádzajúce z cirkevného a štátneho prostredia, ktoré reagovali na udalosti v cirkvi. Ako autor uvádza, cieľom príspevku je zmapovať zmeny, ako je cirkevná únia, a problémy, ako je bigamia a otázky cirkevnej správy, ktoré ovplyvnili život presbyterov významným spôsobom.

Zborník *Rôznorodá spoločnosť v Uhorsku v ranom novoveku* reflektuje najmä na spoločenské zmeny 16. – 18. storočia, pričom sa zameriava na sociálne roly a statusy, ich význam a pôsobenie v rámci sociálnych skupín. Štúdie sú zamerané na viaceré oblasti, napríklad vojenstvo, ženský element, vzdelancov, elitu a ľudí na okraji spoločnosti, v neposlednom rade na cirkevných predstaviteľov rôznych konfesií. Napriek tomu, že sa zameriava na osobnosti čias minulých, ukazuje sa, že v mnohých pozitívnych či negatívnych aspektoch nájdeme v ranonovovekej societe zhodu aj s dnešným svetom. Akýmsi mementom zborníka môže byť, „aby poznaním osudov rôznych ľudí, spoločenských skupín spoznali minulosť a zároveň sa z nej dokázali poučiť, ale najmä nájsť pozitívnu inšpiráciu pre budúcnosť“. (s. 6).

Kludia Sokolová